

nationaal
archief

WIE BEN IK, WIE WAS JIJ?

GOED EN FOUT IN DE TWEEDE WERELDOORLOG
Docentenhandleiding (PO)

Beste docent,

Binnenkort kom je met je klas naar het Nationaal Archief, voor het programma *Wie ben ik, wie was jij?* Je hebt gekozen voor het thema **Goed en fout in de Tweede Wereldoorlog**. In dit document tref je alle benodigde informatie aan, zowel voor de voorbereiding op het bezoek als mogelijkheden voor een verwerkende les.

Over het bezoek aan Wie ben ik, wie was jij? Goed en fout in de Tweede Wereldoorlog

De leerlingen bezoeken een depot van het Nationaal Archief, daar bekijken ze originele archiefstukken en doen ze opdrachten. In de tentoonstelling *Wie ben ik, wie ben jij?* krijgen de leerlingen een korte introductie op het thema. Vervolgens gaan ze in groepjes, gewapend met tablet en zaklantaarns, een historisch persoon onderzoeken. Welke keuzes had deze persoon? En wat zouden de leerlingen gedaan hebben? Een spannende zoektocht.

Wil je alvast een idee hebben hoe het bezoek eruit kan zien, bekijk dan dit filmpje:

<https://youtu.be/2G9M1UVwRqg>

Belangrijk!

- De school dient minimaal 2 begeleiders mee te sturen met de groep, die de leerlingen actief begeleiden en de leerlingen indien nodig aanspreken op hun gedrag.
- Lees vooraf de huisregels van het Nationaal Archief.
- Kun je jouw klas alvast in tweeën delen en dan weer in vijf kleine groepjes verdelen?
- Indien er leerlingen met dyslexie in de klas zitten is het handig als zij niet bij elkaar in een groepje zitten.
- Het programma duurt inclusief ontvangst (jassen/tassen ophangen etc.) 105 minuten.

Vervoersproblemen

Zijn er problemen met het busvervoer onderweg en dreigen jullie later te arriveren bij het Nationaal Archief? Laat het ons dan zo spoedig mogelijk weten: **070-3315400**. Geef je telefoonnummer door, dan kunnen onze rondleiders je terugbellen en met je overleggen.

Evaluatie

Wij stellen het erg op prijs als je na afloop van de les een evaluatie invult. Dat helpt ons de les te verbeteren, daar hebben volgende klassen profijt van.

Wij kijken uit naar jullie bezoek aan het Nationaal Archief!

Met vriendelijke groet,

Namens team Educatie Nationaal Archief
Ellen Loozen
educatie@nationaalarchief.nl

INHOUDSOPGAVE

Voorbereidende les Goed en fout in de Tweede Wereldoorlog	4
Doelen	4
Introductie op het Nationaal Archief	5
Introductie op het onderwerp	5
Wat hoort bij wie	5
Afsluiting	6
Begrippenlijst	6
Verwerkende les Goed en fout in de Tweede Wereldoorlog	7
Doelen	7
Introductie	8
Dilemma's in het heden	8
Kaartenopdracht personen in de tentoonstelling	9
Kaartenopdracht personen in het depot	10
Waardenwoordveld	11
Waardenkunst	11
Afsluiting	11
Achtergrondinformatie personen tentoonstelling	13
Achtergrondinformatie personen depot	15
Printvellen Goed en fout in de Tweede Wereldoorlog	16
Te printen: Kaartenopdracht Wat hoort bij wie?	17
Te printen: Kaartenopdracht personen in de tentoonstelling	19
Te printen: Kaartenopdracht personen in het depot	23

Vorbereidende les

Goed en fout in de Tweede Wereldoorlog

Met de klas ga je binnenkort naar het Nationaal Archief om de tentoonstelling 'Wie ben ik, wie was jij?' te bezoeken. Deze les bereidt de leerlingen voor op het bezoek en sluit aan bij algemene lessen over de Tweede Wereldoorlog. De les bestaat uit een klassikaal gedeelte en een gedeelte waarbij leerlingen in groepjes aan de slag gaan. De elementen van deze les kan je gebruiken naar eigen inzicht en aanpassen aan de behoeften van de leerlingen. De tijdsaanduidingen zijn indicaties, ieder onderdeel is in te korten of uit te bereiden. Als je alleen de uitsprakenopdracht wilt doen, is het handig om eerst met de leerlingen te inventariseren wat ze al weten over de Tweede Wereldoorlog, de NSB, de Jodenvervolgung en Nederlands-Indië.

Doelen

- De leerling kan benoemen wat een archief is en waarom daar objecten bewaard worden.
- De leerling kan beschrijven wat hij/zij zelf belangrijk vindt om te bewaren voor later.
- De leerling kan enkele gebeurtenissen in de Tweede Wereldoorlog benoemen en deze op chronologische volgorde plaatsen.
- De leerling kan verbanden leggen tussen verschillende personen in de oorlog en hun opvattingen en gebeurtenissen.

Mogelijke onderdelen

- Introductie op het Nationaal Archief (15 minuten)
- Introductie op het onderwerp (15 minuten)
- Wat hoort bij wie (20 minuten)
- Afsluiting (10 minuten)

Extra materiaal

- Bronnenbox met digitale bronnen van (onder andere) de Tweede Wereldoorlog: www.nationaalarchief.nl/beleven/onderwijs/bronnenbox. Hierin zijn ook digitale bronnen te vinden over George Maduro en Erik Klaas de Vries;
- Televisieserie De Oorlog (archief NTR), met name aflevering 1 (begin WOII); 3 (dilemma's); aflevering 5 (Jodenvervolgung); 7 (Nederlands-Indië): <http://archieff.ntr.nl/deoorlog>
- Verhalenarchief kinderen van foute ouders www.gahetna.nl/het-verhalenarchief/kinderen-over-foute-ouders
- Netwerk Oorlogsbronnen: www.oorlogsbronnen.nl

Introductie op het Nationaal Archief (15 minuten)

Ter voorbereiding op het bezoek aan het Nationaal Archief raden we je aan om de [introductiefilm over het Nationaal Archief](#) te bekijken (duur 4 minuten). Verder kun je met de leerlingen ingaan op de volgende vragen:

- *Wat is een archief?*

Een archief is een plek om spullen, veelal van papier, te bewaren. De spullen zijn een bewijs. Een archief bewaart objecten uit het verleden en het heden vóór de toekomst. Daardoor kunnen wij nu in het archief onderzoek doen naar het verleden. Kunnen de leerlingen redenen verzinnen waarom iemand onderzoek wil doen in het archief? En wat zou een goede onderzoeksvraag daarbij zijn?

- *Wat zit er in het persoonlijke archief van de leerlingen? Wie bewaart foto's, diploma's, toegangskaartjes van dierentuinen/pretparken, etc.?*

Een archief kan fysiek aan te raken zijn, maar kan ook digitaal zijn. In zekere zin is de opslag van je telefoon ook een soort archief. Wie selecteert weleens zijn of haar foto's? Welke laat je dan wel op je telefoon staan? Waarom zou je die spullen of foto's willen bewaren?

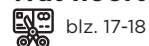
Introductie op het onderwerp (15 minuten)

Bespreek onderstaande vragen klassikaal. Laat ieder antwoord opschrijven op een post-it of in een digitaal lesprogramma. Daarmee maken de leerlingen straks een tijdlijn.

- Wat weten jullie al van de Tweede Wereldoorlog? Welke gebeurtenissen kunnen jullie opnoemen? (Bijvoorbeeld: Hitler, Jodenvervolging, Jodenster, bombardement Rotterdam, etc.)
- Bekijk alle antwoorden. Zijn ze juist? Wat komt in de tijd als eerste? En wat als laatste? Plaats alle antwoorden in de goede chronologische volgorde: van oud naar nieuw.

Tip: bekijk (enkele) afleveringen van '13 in de Oorlog' (NPO). Hier komen op heldere wijze verschillende onderwerpen uit de Tweede Wereldoorlog aan bod.

Wat hoort bij wie (20 minuten)

blz. 17-18

Welke uitspraken horen bij welke persoon uit de periode van de Tweede Wereldoorlog? Laat leerlingen de kaartjes op de juiste plaats plek leggen. Soms passen uitspraken bij meerdere personen. In dat geval kiezen de leerlingen de persoon die zij het best vinden passen.

NSB-er

Joodse man

Duitse soldaat

verzetsvrouw

(JM)

(DS)

(VV)

“Vanaf maart 1942 moet ik een gele ster dragen.”	JM
“Mijn kinderwagen heeft een dubbele bodem, voor illegale kranten.”	VV
“Ik twijfel of ik moet onderduiken of moet vluchten.”	JM/VV
“Wat Hitler in Duitsland doet, moet Mussert hier voor ons doen!”	NSB
“Het voelt soms net of ik op vakantie ben aan zee.”	DS
“Door Hitler en de NSDAP heb ik weer werk.”	DS
“Ook al worden mijn ramen ingegooid, ik sta voor mijn principes.”	NSB
“Mijn ramen worden ingegooid, ik denk dat ik naar Amerika moet vluchten.”	JM
“Ik ben bereid mijn leven te geven om Nederland te bevrijden.”	VV
“Nederlanders en Duitsers lijken op elkaar. We moeten samen ten strijde trekken.”	NSB/DS
“Oranje zal overwinnen! De V van victorie zet ik overal op de muren.”	VV
“Ik had geen keuze, ik moest het leger in.”	DS

In het Nationaal Archief gaan de leerlingen verschillende perspectieven van de Tweede Wereldoorlog onderzoeken.

Afsluiting (10 minuten)

Bespreek samen met de leerlingen wat zij ontdekt hebben. Over welke persoon zouden ze meer te weten willen komen? Welke informatie in de les was nieuw? Welke vraag hebben zij nog die ze graag beantwoord willen hebben over dit onderwerp?

Begrippenlijst

Collaboratie	samenwerken, in dit geval met de Duitse bezetter
Illegaal	iets (doen) dat niet mag
Jodenjager	persoon die Joodse mensen aangaf tijdens de bezetting en daar geld voor kreeg
Nederlands-Indië	Indonesië was lange tijd een kolonie van Nederland. In 1942, tijdens de Tweede Wereldoorlog, viel Japan het land binnen. Twee dagen nadat Japan verslagen was, riep Indonesië zijn onafhankelijkheid uit.
NSB	afkorting van Nationaal Socialistische Beweging, partij van Anton Mussert die sterk leek op partij van Adolf Hitler (NSDAP) in Duitsland
NSDAP	afkorting van Nationaalsocialistische Duitse Arbeiderspartij, partij waar Adolf Hitler leider van was
Propaganda	reclame met een politieke boodschap

Verwerkende les

Goed en fout in de Tweede Wereldoorlog

Deze les bestaat uit een klassikaal gedeelte en een gedeelte waarbij leerlingen in groepjes aan de slag gaan. Het uitgangspunt is de les in het Nationaal Archief 'Wie ben ik, wie was jij?' Goed en fout in de Tweede Wereldoorlog. Deze les gaat verder in op de keuzes van de leerlingen en van de personen. De elementen van deze les kun je gebruiken naar eigen inzicht, afhankelijk van de behoeften van de leerlingen. De tijdsaanduidingen zijn indicaties – ieder gedeelte is in te korten of uit te bereiden. Als je alleen de kaartenopdracht wilt doen, is het handig om eerst met de leerlingen te inventariseren wat ze al weten over dilemma's en waarden. Je kunt de kruispunten in groepjes uitvoeren of klassikaal. Laat in het eerste geval dezelfde groepjes samenwerken als in het Nationaal Archief en koppel daarna met de hele groep terug.

Reageer op een discriminerende, racistische of anti-Joodse opmerking. Een leerling mag een andere mening hebben, maar respect naar elkaar toe is een voorwaarde voor omgaan met elkaar. Ontdek waar de opmerking vandaan komt. Je kunt daarbij de LSD-methode gebruiken: Luisteren, Samenvatten, Doorvragen. Stel de norm en zorg voor een veilige omgeving, dan heeft een gesprek de meeste kans van slagen. Geef de leerling de kans om zichzelf te herstellen. Check waar het oordeel vandaan komt, maar zet de leerling niet klem. Wijs hem of haar niet af, maar wel het gedrag of de uitspraak. Negeer een opmerking in ieder geval niet. Zwijgen kan worden opgevat als toestemmen. Meer informatie:

[Daar heb ik wel van terug](#) (annefrank.Org)

[Folder reageren op discriminerende en racistische opmerkingen](#)

Doelen

- De leerling kan benoemen wat een dilemma, waarden en moreel dilemma zijn.
- De leerling kan zijn of haar eigen standpunt in een dilemma bepalen en toont respect voor de mening van een ander.
- De leerling kan argumenten bedenken en afwegen voor keuzemogelijkheden.
- De leerling realiseert zich dat iedereen andere waarden heeft, en dat dit bepaald wordt door de achtergrond van die persoon.
- De leerling kan waarden benoemen die hij of zij zelf belangrijk vindt.
- De leerling kan op creatieve wijze de opgedane informatie of eigen waarden verwerken.

Mogelijke onderdelen

- Introductie (15 minuten)
- Dilemma's in het heden (20 minuten per dilemma)
- Kaartenopdracht personen in de tentoonstelling (15 minuten per kaart)
- Kaartenopdracht personen in het depot (15 minuten per kaart)
- Bespreking dilemma's personen (15 min)
- Waardenkunst (60 minuten)
- Afsluiting (10 minuten)

Extra materiaal

- Bronnenbox met digitale bronnen van (onder andere) de Tweede Wereldoorlog: www.nationaalarchief.nl/beleven/onderwijs/bronnenbox. Hierin zijn ook digitale bronnen te vinden over George Maduro en Erik Klaas de Vries.
- NPO – Televisieserie De Oorlog, aflevering 4 over keuzes en dilemma's tijdens de oorlog: <http://archief.ntr.nl/deoorlog>
- Hedendaagse dilemma's, gemaakt door samenwerkende oorlogsmusea Nederland: www.verzetsspel.nl/team
- Verhalenarchief kinderen van foute ouders www.gahetna.nl/het-verhalenarchief/kinderen-over-foute-ouders
- Netwerk Oorlogsbronnen: www.oorlogsbronnen.nl

Introductie (15 minuten)

- *Wat is een dilemma? Wat zijn voorbeelden van dilemma's?*

Een dilemma is een moeilijke keuze. Een voorbeeld hiervan is dat je beste vriend zijn verjaardag viert, en tegelijkertijd jouw oma ook een groot feest geeft. Je kunt niet naar allebei, je moet er één kiezen. Wat doe je? Wat heeft dat voor gevolgen? Welke andere dilemma's kun je bedenken?

- *Welke regels vind jij belangrijk om goed te kunnen leven? Wat zijn waarden/normen? Welke waarden ken je/vind je zelf heel belangrijk?*

Waarden zijn achterliggende denkwijzen die iemand heel belangrijk vindt en graag wil nastreven. Normen zijn regels die uit waarden voortkomen. Die waarden zijn niet voor iedereen hetzelfde. Als je succesvol zijn heel belangrijk vindt, maak je waarschijnlijk andere keuzes dan wanneer je opkomen voor je familie het belangrijkste vindt. Bij een (moreel) dilemma spelen verschillende waarden een rol. Bij het voorbeeld van het feest kan dat bijvoorbeeld 'vriendschap' zijn als je kiest voor de verjaardag van je beste vriend. Het zou ook 'loyaliteit (trouw)' kunnen zijn aan je familie. Of misschien spelen er wel andere waarden. Welke waarden denken jullie dat ook nog mee kunnen spelen?

- *Welke waarden hebben jullie zelf? Schrijf op wat voor jou een belangrijke waarde is (bijvoorbeeld op post-its of via een digitaal bord).*

Zet alle waarden van de klas bij elkaar. Welke komen vaker voor?

- *Wat is een moreel dilemma?*

Morele dilemma's zijn moeilijke keuzes waarbij je niet altijd weet wat je moet doen. Er is dan een conflict tussen morele waarden en het kiezen van de ene waarde gaat ten koste van de andere. Er is geen eenduidig goed of fout: aan beide kant zitten (grote) nadelen en (grote) voordelen.

Dilemma's in het heden (20 minuten per dilemma)

We kijken nu terug op hoe het vroeger was, met de ideeën van nu. Mensen hebben door de eeuwen heen verschillende redenen gehad om naar een ander land te gaan. Sommige keuzes begrijpen we misschien, andere keuzes zouden we misschien zelf nooit maken. Maar als je zelf voor zulk soort keuzes staat, kan het heel anders voelen.

Denk klassikaal na over (één van) de volgende dilemma's:

- Ella's broer heeft een auto gestolen en doorverkocht, dat heeft Ella gezien. De politie zoekt naar de dader en komt bij langs bij Ella en haar ouders. De politieagent vraagt haar of zij weet wie de auto gestolen heeft. Moet ze liegen tegen de politieagent of

haar broer aangeven?

- Welke keuzemogelijkheden heeft Ella? Wat zijn de gevolgen van die keuzes?
 - Welke argumenten kun je bedenken voor elke keuze?
 - Moet je altijd eerlijk zijn? Wanneer wel/niet?
 - Gaat familie voor alles?
 - Maakt het uit of Ella's broer het geld van de gestolen auto nodig heeft voor een smartphone of om de medicijnen voor hun ouders te betalen?
 - Zijn er leerlingen gewisseld van mening?
- Yusuf woont bij zijn ouders, zijn oudere zus heeft een eigen huis. Hun ouders hebben de loterij gewonnen. Ze willen het geld eerlijk verdelen, de helft voor Yusuf en de helft voor zijn zus. Alleen heeft zijn zus grote schulden bij de bank. Zij vraagt Yusuf om haar te helpen door een deel van zijn geld aan haar te schenken. Anders raakt ze haar huis kwijt. Moet Yusuf zijn zus het geld geven?
 - Welke keuzemogelijkheden heeft Yusuf? Wat zijn de gevolgen van die keuzes?
 - Wat pleit voor de ene keuze? En voor de andere?
 - Moet je altijd de mensen helpen die je liefhebt?
 - Maakt het uit hoeveel geld Yusuf's zus wil hebben?
 - Zijn er leerlingen gewisseld van mening?
 - Tims zusje is ernstig ziek en heeft een heel duur medicijn nodig dat hun ouders niet kunnen betalen. Toevallig is de moeder van een klasgenootje van Tim de uitvinder van dat medicijn. Zij kan het medicijn niet zomaar aan Tims zusje geven, dat moet via het ziekenhuis betaald worden. Het klasgenootje, Nadia, vindt dat maar stom. Nadia komt op een dag naar school met het medicijn en biedt het gratis aan Tim aan. Moet Tim het medicijn aannemen?
 - Welke keuzemogelijkheden heeft Tim? Wat zijn de gevolgen van die keuzes?
 - Bedenk zoveel mogelijk argumenten voor elke keuze.
 - Is stelen altijd slecht?
 - Is het eerlijk dat Tims zusje wel het medicijn krijgt, en daardoor een ander kind niet?
 - Zijn er leerlingen gewisseld van mening?

Kaartenopdracht personen in de tentoonstelling (15 minuten per kaart)

 blz. 19-20

Deze opdracht kan in groepjes (zie kaarten personen uit de tentoonstelling op bladzijde 19-20) of klassikaal (zie de presentatie voor het digibord). Je kunt alle personen bespreken, of één persoon uitkiezen. De [bronnenbox](#) biedt extra materiaal van George Maduro en van Erik Klaas De Vries. Daarin vind je ook de bijpassende bronnen.

TIP: Kijk op pagina 13-14 voor meer informatie over de personen.

De keuzes in de levens van de personen in het archief zijn voorbeelden van morele dilemma's. Welke waarden vonden zij belangrijk? Dat gaan leerlingen onderzoeken in deze opdracht. Het gaat bij de kaartopdrachten om het helder krijgen van de denkwijzen achter de keuze, niet om het vinden van een oplossing voor het dilemma. Er is ook geen goed of fout, het gaat om welke waarden zwaarder wegen bij een keuze. De vragen op de kaarten geven aanleiding voor discussie en overleg, laat de argumenten in steekwoorden opschrijven. Bespreek, na het (in groepjes) werken aan de kaarten, klassikaal hun bevindingen.

KLASSIKAAL

Indien je kiest voor een klassikale aanpak is kruispunt 4 van George Maduro interessant: Hij is, samen met zijn vriend Oncko, gevangen genomen door de Nazi's. De gevangenis waarin hij zit wordt gebombardeerd. Ze kunnen ontsnappen. Maar er liggen nog andere gevangenen onder het puin. Wat zouden de leerlingen kiezen? George kiest voor blijven en anderen te helpen. Hij wordt weer gevangen genomen en overlijdt later in een concentratiekamp. In de bronnenbox vind je hier meer informatie over.

KLASSIKALE BESPREKING NA KAARTENOPDRACHT 1

Bespreek (enkele van) de volgende vragen met de klas:

- Wat maakt iemand 'goed' of 'fout'?
- Het is achteraf gemakkelijk praten, maar hoe bepaal je op het moment zelf of je 'goede' of 'foute' keuzes maakt?
- Zou jij je leven wagen voor je principes? Welke personen die je in het archief ontmoet hebt, deden dat?
- Welke personen veranderden hun mening over hun principes? Wanneer deden ze dat?
- Hoe komt het dat wij nu soms een beter zicht hebben op wat mensen toen beter hadden kunnen kiezen?

Kaartenopdracht personen in het depot (15 minuten per kaart)

blz. 23

In het depot van het Nationaal Archief hebben de leerlingen gehoord over de vervolging van Joden en verzetsmensen. Alma Rosé en Marie Anne Tellegen hebben allebei een andere achtergrond, een andere geboorteplaats en een ander geloof. Daardoor staan ze voor andere keuzes en hebben ze andere mogelijkheden. Nu gaan de leerlingen keuzemogelijkheden onderzoeken: wat hoort bij welke persoon? Bespreek, na het (in groepjes) werken aan de kaart, klassikaal hun bevindingen.

TIP: Kijk op pagina 15 voor meer informatie over de personen.

OPDRACHT ALMA ROSÉ EN MARIE ANNE TELLEGEN

a) Leerlingen koppelen de woorden aan de juiste persoon.

Alma Rosé

Joods
Vluchten
Violiste
Auschwitz

Marie Anne Tellegen

Verzet
Onderduiken
Gemeenteambtenaar
Bevrijding

b) Leerlingen bespreken samen: zou jij je verzet hebben tegen de Duitse bezetter? Waarom wel/niet?

KLASSIKALE BESPREKING NA OPDRACHT

Bespreek (enkele van) de volgende vragen met de klas:

- Hebben Alma en Marie Anne dezelfde keuzemogelijkheden?
- Welke mogelijkheden heeft Marie Anne? En Alma? Hoe verschillen die van elkaar?
- Welke risico's levert verzetwerk op?
- Zou jij je leven riskeren voor je principes?
- Denk je dat het anders is of je man of vrouw bent? Of je wel of geen kinderen hebt?
- Welke vormen van verzet ken je van nu?
- Worden er nu nog steeds groepen afgezonderd? Zo ja, welke?
- Heeft iedereen in Nederland dezelfde keuzemogelijkheden? Wat is verschillend?

Waardenwoordveld (20 minuten)

Welke waarden iemand heeft en welke keuzes diegene maakt, hangt af van het karakter en van standplaatsgebondenheid. Dat betekent de plaats, tijd en omstandigheden waar iemand geboren is. Die omstandigheden kunnen zijn of je man of vrouw bent, welk geloof je ouders hebben, et cetera. Dat geldt voor de personen die de leerlingen onderzocht hebben in het archief, maar ook voor henzelf.

WAARDENWOORDVELD

a) Maak voor jezelf een woordveld. Zet jezelf in het midden. Welke aspecten hebben belangrijke invloed (gehad) op jouw leven? Hoe beïnvloedt de tijd, de plaats en de omstandigheden waar jij geboren bent jouw leven? Welke waarden vind jij belangrijk? Zet dingen die heel belangrijk voor je zijn het dichtst bij jou en elementen die je minder belangrijk vindt verder weg.

b) Vergelijk met jouw groepje jullie woordvelden. Welke aspecten delen jullie? Welke elementen zijn anders? Bedenk samen welke gevolgen bepaalde aspecten hebben voor jullie leven, bijvoorbeeld de plek waar je geboren bent. Is dat voor iedereen hetzelfde? Kun je jullie leven vergelijken met het leven van de personen die besproken zijn in het archief?

Waardenkunst (60 minuten)

Hieronder staan lessuggesties voor een creatieve verwerking van het bezoek aan het Nationaal Archief. De opdrachten kunnen in groepjes of individueel uitgevoerd worden.

- Kies één waarde uit die jij zelf heel belangrijk vindt. Bedenk wat deze waarde voor jou betekent en hoe je die waarde zelf uitoefent in jouw dagelijks leven. Schrijf alle woorden die bij je opkomen bij deze waarde op. Maak van die woorden een kort gedicht.
- Kies één waarde uit. Bedenk hoe je die waarde (nog) meer kunt naleven. Hoe zou je die waarde kunnen vormgeven? Om steeds aan je nieuwe voornemen herinnerd te worden, maak je een klein kleibeeldje.
- Kies een persoon uit die je in het archief hebt 'ontmoet'. Wat zou je die persoon willen vertellen als hij/zij nu nog zou leven? Schrijf een brief naar die persoon, of maak er een interview of vlog van.
- Bij een moreel dilemma komen waarden met elkaar in conflict. Bedenk twee waarden hoe deze kunnen botsen. Schets hoe dat eruitziet. Gebruik geen woorden. Maak daarna van je schets een houtskooltekening – dus in zwart-wit.
- Doe alsof je verslaggever bent – zoals op het nieuws– en maak een reportage rondom één van de beslismomenten van de personen uit het archief.

Afsluiting (10 minuten)

Bespreek samen met de leerlingen wat zij ontdekt hebben:

- Wat wil je nog graag delen over één van de personen?
- Wat heeft jou geraakt in hun verhalen?
- Welke keuzes vond je extra aangrijpend?
- Wat heb je geleerd over waarden en dilemma's?
- Denk je nu anders over de waarden die je belangrijk vindt dan aan het begin van de les?

Achtergrondinformatie personen tentoonstelling GOED EN FOUT IN DE TWEEDE WERELDOORLOG

George Maduro (1916 - 1945)

- **Kruispunt 1:** George wordt geboren op Curaçao in 1916. Hij gaat op zijn 18e Rechten studeren in Leiden. Tijdens de Duitse aanval in 1940 zet Maduro zijn leven op het spel en vervult een belangrijke rol bij verdediging Den Haag.
- **Kruispunt 2:** Het leven wordt steeds moeilijker voor George, die joods is. Toch besluit hij in Nederland te blijven en niet terug te gaan naar Curaçao. Om het land te beschermen, gaat hij in het verzet.
- **Kruispunt 3:** George besluit in 1943 om toch te vluchten naar Engeland. Onderweg wordt hij verraden en gevangen genomen.
- **Kruispunt 4:** De gevangenis waar George zit, wordt gebombardeerd. Hij besluit om, in plaats van vluchten, de mensen die onder het puin liggen te helpen.
- **Afsluiting:** George wordt in november 1944 naar concentratiekamp Dachau gebracht daar overlijdt hij. Zijn familie richt Madurodam op als blijvende herinnering aan Maduro.

Achtergrondinformatie: https://nl.wikipedia.org/wiki/George_Maduro

Leestip: stripboek *George Maduro*, uitgever EurEducation

Geesje van Dijk (1919 - 1983)

- **Kruispunt 1:** Geesje is pianolerares, muziek is het belangrijkste in haar leven. Tijdens de oorlog sluit ze vriendschap met een Duitse militair. Hij werkt bij een orkest. Deze militair komt regelmatig bij haar thuis om muziek te spelen.
- **Kruispunt 2:** De Duitse militair haalt haar over lid te worden van de Nationaal-Socialistische Beweging (NSB). Dat blijft ze tot het einde van de oorlog. Er zijn geen aanwijzingen dat zij echt actief was binnen de partij.
- **Kruispunt 3:** Geesje wordt na de oorlog opgepakt omdat ze lid was van de NSB. Ze komt in een strafkamp terecht.
- **Kruispunt 4:** Geesje komt, na een jaar vast te hebben gezeten, weer vrij. Ze mag echter tien jaar lang niet voor de overheid of de gemeente werken. Maar aangezien alle muziekscholen onderdeel van de gemeente zijn, betekent dit dat zij nergens aan het werk kan.

Barend Willem Zijfers (1895 – 1975)

Barend Willem Zijfers (1895) uit Amsterdam werkt als handelaar op de beurs en verdient goed.

- **Kruispunt 1:** Barend Willem wordt in 1933 lid van de NSB. Hij vindt dat Nederland één sterke leider nodig heeft. Hij staat achter de ideeën van Hitler dat de Joden de oorzaak zijn van alle ellende en armoede.
- **Kruispunt 2:** Barend Willem opent sigarenwinkels om actief reclame te maken voor de nazi's.
- **Kruispunt 3:** Gedurende de hele oorlog blijft Barend Willem zich inzetten voor de NSB en de nazi's, terwijl hij weet van de concentratiekampen.
- **Kruispunt 4:** Barend wordt in mei 1945 opgepakt omdat hij de nazi's en de NSB geholpen heeft. Hij wordt veroordeeld tot 3 jaar gevangenisstraf.

Erik Klaas de Vries

Erik Klaas (1912) groeit op in Amsterdam.

- **Kruispunt 1:** Erik Klaas werkt 10 jaar bij Philips, na zijn ontslag besluit hij weer in Oost-Europa te gaan werken.
- **Kruispunt 2:** Als in 1939 daar de oorlog begint, is het niet meer veilig voor hem om te blijven. Hij besluit om niet terug te gaan naar Nederland, maar te vluchten naar Batavia (Nederlands-Indië).
- **Kruispunt 3:** Wanneer Nederland aan Japan de oorlog verklaart, besluit hij niet weer te vluchten. Erik Klaas vecht tegen de Japanners in het Koninklijk Nederlands-Indisch Leger (KNIL). Hij wordt in 1941 gevangengenomen door de Japanse bezetter.
- **Kruispunt 4:** In 1945 wordt het kamp van Erik bevrijd. Hij is erg ziek en zwak geworden door het zware leven in het kamp. Terug in Nederland maakt hij televisieprogramma's maken en wordt daar beroemd mee.

Achtergrondinformatie: https://wiki.beeldengeluid.nl/index.php/Erik_Klaas_de_Vries

Sera (Tonny) de Croon

Sera (1918) groeit op in Amsterdam in een groot gezin met geldproblemen.

- **Kruispunt 1:** Al in 1934 is Sera lid geworden van de NSB. Tijdens de oorlog (1943) wordt hij lid van Henneicke-groep. Hij wordt 'Jodenjager' en verdient daarmee goed.
- **Kruispunt 2:** Sera wordt na de oorlog opgepakt. Er is veel bewijs tegen hem. Hij geeft toe dat hij een 4-jarig Joods jongetje heeft opgepakt.
- **Kruispunt 3:** Sera zegt in een verklaring dat hij door zijn slechte jeugd slechte dingen heeft gedaan in de oorlog.
- **Kruispunt 4:** Sera krijgt de doodstraf, maar vraagt gratie. Zijn straf wordt omgezet in levenslang en later verlaagd. In 1963 komt Sera vrij.

Achtergrondinformatie personen depot GOED EN FOUT IN DE TWEEDE WERELDOORLOG

Alma Rosé

1938: Vlucht als Oostenrijk bezet wordt naar Engeland en weer naar Nederland (meer perspectief).

Na mei 1940: probeert tevergeefs nog naar Engeland te komen

Vóór maart 1942: Mag als Joodse niet optreden en geeft huisconcerten om geld te verdienen. Trouwt uit 'zakelijke' overwegingen met een niet-Jood om vervolging te voorkomen

1941-1942: Vlucht met hulp van MA als ze zich in Westerbork moet melden.

1943: Wordt in Frankrijk gevangengenomen.

Probeert uit alle macht verdere deportatie te voorkomen.

1943-1944: Werkt in Auschwitz als leider van vrouwenorkest.

April 1944: Ze overlijdt plotseling.

Achtergrondinformatie:

https://en.wikipedia.org/wiki/Alma_Ros%C3%A9

Marie Anne Tellegen

Najaar 1940: Ze ondertekent de [Ariërvierklaring](#)

Februari 1941: De gewelddadige razzia's waarbij Joden worden opgepakt zorgen voor een ommekeer in haar denken. Ze heeft spijt van de Ariërvierklaring. Ze zet zich actief in het verzet, regelt onderduikadressen voor Joodse kinderen, verspreidt een verzetsblad en ondersteunt individuele personen zoals Alma Rosé.

Voorjaar 1942: Neemt ontslag omdat er een nieuwe NSB-burgemeester komt en ze moet helpen Utrecht 'Judenfrei' te maken

Februari 1944: Treedt toe leiding Nationaal Comité van Verzet

Medio 1944: Duikt onder in Amsterdam

September 1944: Organiseert de Spoorwegstaking

1944: Werkt aan hoe NL te organiseren na bevrijding

Achtergrondinformatie:

https://nl.wikipedia.org/wiki/Marie_Anne_Tellegen

<http://resources.huylgens.knaw.nl/bwn1880-2000/lemmata/bwn6/tellegen>

Printvellen

GOED EN FOUT IN

DE TWEEDE WERELDOORLOG

Wat hoort bij wie?

Welke uitspraken op de volgende pagina horen bij welke persoon uit de periode van de Tweede Wereldoorlog?

NSB-er

**DUITSE
SOLDAAT**

**JOODSE
MAN**

**VERZETS-
VROUW**

**“Vanaf maart 1942
moet ik een
gele ster dragen.”**

**“Mijn kinderwagen heeft
een dubbele bodem, voor
illegale kranten.”**

**“Ik twijfel of ik moet
onderduiken of moet
vluchten.”**

**“Wat Hitler in Duitsland
doet, moet Mussert hier
voor ons doen!”**

**“Door Hitler en
de NSDAP heb
ik weer werk.”**

**“Ook al worden mijn
ramen ingegooid, ik sta
voor mijn principes.”**

**“Mijn ramen worden in-
gegooid, ik denk dat ik naar
Amerika moet vluchten.”**

**“Ik ben bereid mijn
leven te geven om
Nederland te bevrijden.”**

**“Nederlanders en Duitsers
lijken op elkaar.
We moeten samen ten
strijde trekken.”**

**“Oranje Zal Overwinnen!
De V van victorie zet ik
overal op de muren.”**

**“Ik had geen keuze,
ik moest het
leger in.”**

**“Het voelt soms net
of ik op vakantie
ben aan zee.”**

George Maduro

1. George koos ervoor om zijn leven op het spel te zetten bij het verdedigen van Den Haag.

- Wat had George ook kunnen doen, in plaats van Den Haag verdedigen?
- Welke waarde speelde mogelijk bij zijn keuze een rol? Kies uit: rechtvaardigheid – vaderlandsliefde – nieuwsgierigheid – avontuur – medeleven. Leg jullie antwoord uit.
- Zijn er nog meer waarden die meespelen voor George Maduro? Welke?

2. Discussieer samen

- Zou jij je leven wagen voor je principes?
- Maakt je dat een beter of slechter mens?

Geesje van Dijk

1. Geesje van Dijk koos ervoor om lid te worden van de NSB

- Bedenk welke redenen mensen hadden om lid te worden van de NSB.
- Denk terug aan het bezoek in het Nationaal Archief. Wat was Geesjes reden?
- Welke waarde speelde bij haar keuze een rol? Kies uit: succesvol zijn – gehoorzaamheid – zelfstandigheid – nieuwsgierigheid – groepsgevoel. Leg jullie antwoord uit.

2. Discussieer samen

- Ben je automatisch fout geweest in de oorlog, als je lid was van de NSB?
- Ben je automatisch goed geweest in de oorlog, als je géén lid was van de NSB?

Barend Willem Zijfers

1. Barend Willem Zijfers koos ervoor om voor de NSB propaganda te voeren.

- Barend Willem stond helemaal achter de ideeën van de NSB en Hitler. Wat wilde hij bereiken met zijn winkels?
- Op welke momenten zou Barend Willem getwijfeld kunnen hebben aan zijn actieve deelname?
- Welke waarde speelde bij zijn keuze een rol? Kies uit: succesvol zijn – loyaliteit (trouw) – daadkracht – avontuur – nieuwsgierigheid. Leg jullie antwoord uit.

2. Discussieer samen

- Ben je automatisch fout geweest in de oorlog, als je lid was van de NSB?
- Vinden jullie dat Barend Willem fout is geweest tijdens de oorlog? Leg je mening uit.

Erik Klaas de Vries

1. Erik Klaas de Vries koos ervoor om te vluchten uit Nederland.

- Welke waarde speelt bij zijn keuze een rol? Kies uit: avontuur – groepsgevoel – vrijheid – daadkracht – rechtvaardigheid. Leg jullie antwoord uit.
- Hieronder staan de andere kruispunten van Erik Klaas. Zet achter ieder dilemma één van deze waarden: avontuur – groepsgevoel – vrijheid – rechtvaardigheid – daadkracht.
 1. De Vries werkte eerst bijna 10 jaar voor Philips en ging daarna werken in Hongarije.
 2. Na de inval van Duitsland, vluchtte Erik Klaas naar Nederlands-Indië.
 3. Wanneer Nederland aan Japan de oorlog verklaart, besluit Erik Klaas te blijven en te vechten.
 4. Na de oorlog keerde hij terug en werd een bekende tv man.

• Discussieer samen

- Moet iedereen, die dat kan, zijn of haar land verdedigen als het in oorlog is?
- Moet oorlog altijd voorkomen worden?

Geesje van Dijk

i

Geesje is pianolerares, muziek is het belangrijkste in haar leven. Tijdens de oorlog sluit ze vriendschap met een Duitse militair. Hij werkt bij een orkest. Deze militair komt regelmatig bij haar thuis om muziek te spelen.

De militair haalt haar over lid te worden van de Nationaal-Socialistische Beweging (NSB). Dat blijft ze tot het einde van de oorlog. Er zijn geen aanwijzingen dat zij actief was binnen de partij.

Geesje wordt na de oorlog opgepakt omdat ze lid was van de NSB. Ze komt in een strafkamp terecht.

Na een jaar komt Geesje vrij. Maar ze mag tien jaar lang niet voor de overheid werken. Dat betekent dat ze 10 jaar haar beroep niet kan uitoefenen en geen inkomen heeft.

George Maduro

i

George wordt geboren op Curacao in 1916. Hij gaat op zijn 18e Rechten studeren in Leiden. Tijdens de Duitse aanval in 1940 zet hij zijn leven op het spel bij de verdediging van Nederland.

Het leven wordt steeds moeilijker voor George, die joods is. Toch besluit hij in Nederland te blijven en niet terug te gaan naar Curacao. Om het land te beschermen, gaat hij in het verzet.

George besluit in 1943 om toch te vluchten naar Engeland. Onderweg wordt hij verraden en gevangen genomen.

De gevangenis waar George zit, wordt gebombardeerd. Hij besluit om, in plaats van vluchten, de mensen die onder het puin liggen te helpen. George wordt naar een concentratiekamp gebracht. Daar overlijdt hij in 1944.

Erik Klaas de Vries

i

Erik Klaas werkt 10 jaar bij Philips, na zijn ontslag besluit hij weer in Oost-Europa te gaan werken.

Als in 1939 daar de oorlog begint, is het niet meer veilig voor hem om te blijven. Hij besluit om niet terug te gaan naar Nederland, maar te vluchten naar Batavia (Nederlands-Indië).

Wanneer Nederland aan Japan de oorlog verklaart, besluit hij niet weer te vluchten. Erik Klaas vecht tegen de Japanners in het Koninklijk Nederlands-Indisch Leger (KNIL). Hij wordt in 1941 gevangengenomen door de Japanse bezetter.

In 1945 wordt het kamp van Erik bevrijd. Hij is erg ziek en zwak geworden door het zware leven in het kamp. Terug in Nederland maakt hij televisieprogramma's maken en wordt daar beroemd mee.

Barend Willem Zijfers

i

Barend Willem wordt in 1933 lid van de NSB. Hij vindt dat Nederland één sterke leider nodig heeft. Hij staat achter de ideeën van Hitler dat de Joden de oorzaak zijn van alle ellende en armoede.

Barend Willem opent sigarenwinkels om actief reclame te maken voor de nazi's.

Gedurende de hele oorlog blijft Barend Willem zich inzetten voor de NSB en de nazi's, terwijl hij weet van de concentratiekampen.

Barend wordt in mei 1945 opgepakt omdat hij de nazi's en de NSB geholpen heeft. Hij wordt veroordeeld tot 3 jaar gevangenisstraf.

Sera de Croon

1. Sera de Croon koos ervoor om zijn verleden te gebruiken om zichzelf vrij te pleiten

- Hoe pleitte Sera de Croon zich vrij?
- Welke waarde speelde bij zijn keuze een rol? Kies uit: medeleven – groepsgevoel – rechtvaardigheid – zelfbescherming – daadkracht. Leg jullie antwoord uit.
- Wat wil hij oproepen bij de rechters? Kies uit: Kies uit: medeleven – groepsgevoel – rechtvaardigheid – zelfbescherming – daadkracht. Leg jullie antwoord uit.

2. Discussieer samen

- Wat maakt iemand goed of fout?
- Vinden jullie dat Sera fout is geweest tijdens de oorlog? Leg je mening uit.

i

Sera de Croon

in 1934 is Sera lid geworden van de NSB. Tijdens de oorlog (1943) wordt hij lid van Henneicke-groep. Hij wordt 'Jodenjager' en verdient daarmee goed.

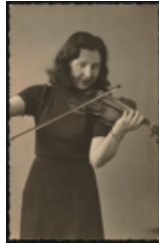
Sera wordt na de oorlog opgepakt. Er is veel bewijs tegen hem. Hij geeft toe dat hij een 4-jarig Joods jongetje heeft opgepakt.

Sera zegt in een verklaring dat hij door zijn slechte jeugd slechte dingen heeft gedaan in de oorlog.

Sera krijgt de doodstraf, maar vraagt gratie. Zijn straf wordt omgezet in levenslang en later verlaagd. In 1963 komt Sera vrij.

Kaartenopdracht personen in het depot

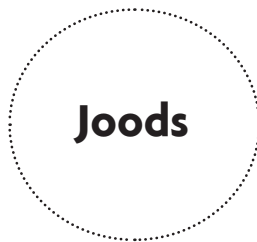
a) Trek lijnen tussen de personen en wat bij hen hoort:

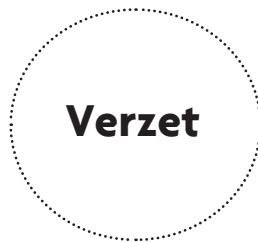
Alma Rosé

**Marie Anne
Tellegen**

Joods

Verzet

Vluchten

Violiste

**Gemeente-
ambtenaar**

Bevrijding

**Onder-
duiken**

Auschwitz

b) Bespreek samen: zouden jullie je verzet hebben tegen de Duitse bezetters? Waarom wel/niet?

